

MUỐI VÀ VÔI TRONG TỤC NGỮ VIỆT ĐẬM NÉT GIAO HÒA CỦA NẾP SỐNG VĂN HÓA TẾT

VĂN TĂNG

Nhà nghiên cứu Văn hóa - Văn nghệ dân gian

C hường như thành tục tữ lâu đời cứ vào ngày xuân, hễ bắt đầu bước chân ra ngõ là nghe lời rao vọng vang quen thuộc: “Mời bà con ra xe mua muối... Mời bà con ra xe mua muối... Mời bà con...”. Một lần nghe lời rao vậy đứa cháu lớn tôi hỏi: Ông ơi! Sao đầu năm mà họ đã rao bán muối rứa ông?. Ý cháu tôi là, muối thì ăn cả năm, bữa nào cũng có, sao vừa ra tết mà đã rao muối không rao bán thứ hàng gì khác. Tôi miễn cưỡng phải giải thích cho cháu hiểu, biết là có nói thế nào thì chắc là nó cũng chỉ hiểu na ná thôi, nhưng cũng không thể im lặng trước sự cần thiết của trẻ. Tôi nói với cháu: Cháu à, bán muối, mua muối đầu năm là một phong tục từ lâu đời để tìm sự may mắn ở quê ta đó. Vì có tục lâu đời như vậy nên nay mới lưu lại câu tục ngữ quen thuộc với mọi người là: “*Đầu năm mua muối, cuối năm mua vôi*” và đầu năm họ đã nhớ nên đến nhắc nhở mọi nhà đó cháu. Cháu tôi bỗng hớn hờ reo lên: Thế hở ông, có cậu hay thế hở ông, vậy thì ông hãy mua may mắn đi. Điều mừng vui thúc giục của cháu làm tôi bất ngờ thực sự, sự bất ngờ không phải vì không bị hăng hụt mà mừng vì biết cháu mình đã có thêm nhận thức. Điều đó làm cho tôi có nói ra điều gì với cháu cũng không còn băn khoăn. Tôi tiếp lời: Cứ thường sau đón giao thừa, bắt đầu từ ngày mùng một năm mới và suốt cả tháng Giêng, dù còn muối dự trữ trong nhà nhưng rồi ai cũng đi mua muối cả cháu ạ!. Mua muối đầu năm không ai mặc cả trả lên trả xuống như các mặt hàng khác. Người bán cũng bán cho người mua những bát muối vun tràn đầy. Người bán người mua đều hiểu ngầm với nhau, mua muối là mua lấy sự mặn mà, mua lấy sự may mắn, và mang muối về nhà

còn có tác dụng sát trùng tốt, xua đuổi đi mọi điều rủi ro cho cả năm. Nghe tôi nói, cháu tôi cứ im lặng như cố nuốt lấy từng lời. Điều đó càng làm tôi hào hứng: Cháu ạ! Bây giờ bán muối chở cả xe, ngày trước người bán muối quảy gánh đi từng ngõ nhà rao bán, vì biết người mua có nhu cầu nên người bán muối nhiều khi còn cho muối phong kín vào trong các bao giấy đồ gọn gàng xinh xắn như bao lì xì để mọi nhà về đặt lên khay bỏ một góc trên bàn thờ thắp hương lễ cúng trang trọng. Sau khi cúng xong tất cả muối được đưa vãi ra khắp đường sá, vườn tược, gốc cây để trừ tà khí của năm cũ. Công việc đó cũng gần giống với việc “*Cuối năm mua vôi*” là để tu quét nhà cửa tẩy đi mọi xú uế năm cũ. Công dụng của vôi còn nhằm sát trùng xua đuổi đi mọi ôn dịch của năm cũ chờ bước qua làm ta tự tin yên lòng.

Thực tế hạt muối xem ra tương bình thường nhưng lại rất ý nghĩa và cần thiết với đời sống con người. Người ta quan niệm, muối là sự kết tinh từ giọt nước biển mà cho thành những tinh thể sạch trong tinh khiết. Bởi không gạo ăn thì chết đói, không nước uống thì chết khát, không muối ăn thì chết lạt... điều đúc kết đó không phải còn lạ. Muối gắn bó với đời sống con người mà từ lâu lắm tục ngữ, ca dao vẫn còn truyền lại nhiều câu thật ý nghĩa như đã trở thành một nét văn hóa thực dụng. Nói đến sự kết tinh, tinh khiết thì điều thực để hình thành hạt muối hoàn toàn mang tính vật lý mà tục ngữ nêu: “*Được nắng trắng muối*”, bóng bẩy một chút thì “*Nắng cháy thịt da nở ra hạt muối*”. Tinh tế hơn nữa là bốn câu ca dao sau đây nói lên ý nghĩa của hạt mặn: “*Vón là hạt nước biển xanh. Lên bờ dải nắng mới*

thành tâm thân. Nhỏ xinh lòng dạ trắng ngần. Dem tình nồng mặn hiến dâng cho đời”.

Cái hay của muối đem vào trong ca dao tục ngữ rất phổ biến, nhất là khi nói về tình yêu thì quả là người sáng tạo đã có những sự tinh tế của vốn sống. Chẳng hạn như khi nói đến một tình yêu không vững bền đã có sự so sánh: *“Muối ba năm muối đang còn mặn. Gừng chín tháng gừng vẫn còn cay. Hai ta on trọng nghĩa dày. Chưa bao năm tháng dứt rày nghĩa nhân”.* Hay khi khẳng định một tình yêu thì vẫn mượn sự so sánh ấy để tâm sự: *“Muối ba năm muối đang còn mặn. Gừng chín tháng gừng vẫn còn cay. Anh thương em cha mẹ không hay. Ngọn đèn treo trước gió chẳng biết xoay hướng nào”.* Cũng mượn sự so sánh ấy lại để khẳng định tình yêu bền chặt vợ chồng thủy chung: *“Muối ba năm muối đang còn mặn. Gừng chín tháng gừng vẫn còn cay. Đạo vợ chồng chớ có đổi thay. May thì đặng câu danh vọng, rủi phải đi ăn mày cũng theo nhau”.* Hoặc, *“Muối ba năm muối đang còn mặn. Gừng chín tháng gừng vẫn còn cay. Nợ nhà giàu có trả có vay. Duy chàng nợ thiếp chớ đổi thay bạn cười”.*

Không rõ muối và gừng có mối quan hệ thế nào mà dân gian đã biết mượn mối quan hệ ấy để gửi gắm tâm trạng. Bởi có một câu ca dao với nhiều người thuộc đầu cửa miệng: *“Tay bưng đĩa muối chấm gừng. Gừng cay muối mặn xin đừng bỏ nhau”.* Thì ra mặn ba năm và cay chín tháng của muối của gừng đã thành chứng nhân cho mọi tình yêu là vậy. Cái trắng tinh, cái sạch trong nó đã trở thành một nét văn hóa đặc trưng có tự lâu đời là vậy. Có thể nói rằng, hạt muối gắn với sinh mệnh con người, đã trở thành thiêng liêng mỗi khi nhắc tới. Và ta cũng không còn lạ gì khi không riêng người Việt chúng ta mà hầu như mọi đất người trên trái đất đều xem hạt muối là biểu tượng vĩnh hằng, muối chứa đựng trí tuệ và lòng nhân từ. Chẳng hạn như câu: *“Cá không ăn muối cá uon. Con cưỡng cha mẹ trăm đường con hư”* thì người Việt hay người xứ nào ngâm nghĩ cũng thấm thía về sự cần thiết của giáo dục.

Nhiều tư liệu lưu giữ được cho chúng ta hay: Ở Ai Cập, Ba Tư xưa chỉ có nhà vua mới được dùng muối vì vùng toàn sa mạc, thiếu biển và không có muối mỏ. Một số nước họ đã xem tục bỏ hạt muối vào trong miệng đứa trẻ mới sinh là điều hết sức hệ trọng. Trước hết là để dạy trẻ sự chân thật. Người Do Thái họ xem muối như đáng cao quý và nói: *“Không có gì lợi ích hơn mặt trời và muối”*, họ gọi muối là Thần. Cũng vì thế không lạ gì khi họ có những giao kèo, những cam kết điều gì với nhau rồi hai phía đều rắc muối lên văn bản để giữ khải niệm bản cam kết đó không được đổi thay. Người châu Âu đón khách trọng thường có bánh mì và muối để thể hiện sự tôn kính. Rồi khi mọi người ngồi vòng quanh để bàn bạc một công việc gì họ để một chậu muối ở giữa là thể hiện sự bình đẳng không đối trọng...

Việt Nam có giai thoại rằng: Một người phụ nữ làm nghề nấu muối khi khói muối bốc lên hiện màu ngũ sắc quán lấy, sau đó làm người phụ nữ ấy thụ thai sinh ra Mai Thúc Loan - một người con đen đui xấu xí nhưng lanh lợi và có sức khỏe lạ thường - sau này là Bó Cái Đại Vương Mai Hắc Đế. Người đã đứng ra lãnh đạo nhân dân chống giặc Tàu lên làm vua và giải nạn dân Nam cống nạp nặng nề cho vương triều Trung Hoa. Lịch sử đã từng ghi nhớ công ơn và lập đền phụng thờ.

Trong lịch sử phát triển văn minh của loài người, hạt muối đã được tìm ra và giữ một vai trò quan trọng. Người Việt giàu biển, từ nước biển đã chưng cất được muối, nhiều làng làm muối hình thành, các cửa sông đều có làng làm muối. Và đâu cũng xem hạt muối là tri thức văn hóa giàu ý nghĩa đời sống dân gian. Mua muối đầu năm là phong tục của ông bà xưa. Việc mua muối đầu năm hóa ra là một ứng xử văn hóa, là giữ lấy vị mặn trong khao khát nghìn đời về sự mặn mà trong tình đời tình người và cả tình yêu, tình quê hương đất nước. Trong mâm lễ cúng không thể nào thiếu đi chén gạo, chén muối, cốc nước, một hành vi mang màu sắc tâm linh nhưng giàu tính nhân văn ■